Zásada opatrnosti v případě pohledávek

(Diskuse k problematice uplatňování zásady opatrnosti v českém účetnictví)

Hana Březinová – Pavel Štohl***

Úvod

Bezhotovostní platební styk a konkurence mají za následek existenci peněžní pohledávky. Tento druh majetku, právo věřitele na plnění, má v koloběhu majetku v obchodním, výrobním či finančním podniku svoje opodstatnění. Při vzniku se pohledávky oceňují jmenovitou hodnotou, při převzetí z postoupení pořizovací cenou. Když budeme abstrahovat od obchodování s pohledávkami, kde lze využít ocenění reálnou hodnotou, pohledávky se oceňují historickými cenami. Tato skutečnost s sebou nese problém spočívající v tom, že se může historická cena odchýlit od ceny reálné, resp. tržní.

Cílem kvalitního účetnictví je správné vyjádření hodnoty majetku, jenž má účetní jednotka k dispozici. Při inventarizaci se posuzuje se zřetelem na zásadu opatrnosti i tato skutečnost (§ 29 odst. 1 zákona o účetnictví). Zákodárce vtělil zásadu opatrnosti do ustanovení § 25 odst. 3 zákona o účetnictví: „Účetní jednotky při oceňování ke konci rozvahového dne zahrnují jen zisky, které byly dosaženy, a berou v úvahu všechna předvídatelná rizika a možné ztráty, které se týkají majetku a závazků a jsou jim známy do okamžiku sestavení účetní závěrky, jakož i všechna snížení hodnoty bez ohledu na to, zda je výsledkem hospodaření účetního období zisk nebo ztráta.“ Přitom „Ustanovení o oceňování podle § 25 odst. 3 vyjadřují rezervy, opravné položky a odpisy majetku. ... Opravnými položkami se vyjadřuje přechodné snížení hodnoty majetku; odpisy majetku vyjadřují trvalé snížení jeho hodnoty.“

1 Účetní opravné položky

Stanovit hladinu opatrnosti závisí do značné míry na subjektivním názoru. Pokud se zamyslíme nad tvorbou opravných položek k pohledávkám v účetnictví a možnými racionálními přístupy, mnoho variant řešení se nenajde. Ministerstvo financí zakomponovalo do § 65 odst. 6 vyhlášky č. 410/2009 Sb., ustanovení, že „V případě pohledávek se tvoří opravná položka ve výši 10 % za každých ukončených devadesát dnů po splatnosti dané pohledávky.“ Po zhruba 2,5 letech po splatnosti bude k pohledávce příspěvkové organizace, organizační složky státu, územního samosprávného celku aj. vytvořena opravná položka ve výši 100 %.

V praxi se často aplikuje přístup, který spočívá v zohlednění faktoru nedobytnosti. Faktor nedobytnosti si lze vypůjčit z US GAAP, kde se využívá při vytváření rezervy na nedobytné pohledávky. Udává, kolik % pohledávek podle stáří nebylo vůbec zapláceno, vytváří se na základě předchozích zkušeností a průběžně se upravuje¹. Bere se tedy v úvahu průměrné

* Doc. Ing. Hana Březinová, CSc. – docentka; Soukromá vysoká škola ekonomická Znojmo, Loucká 656/21, 669 02 Znojmo; <hana.brezinova@audit-habr.cz>.

** Ing. Pavel Štohl – odborný asistent; Soukromá vysoká škola ekonomická Znojmo, Loucká 656/21, 669 02 Znojmo; <stohl@svse.cz>.

¹ I když US GAAP tento postup využívají u rezerv, lze uvést oprávněnou domněnku, že je možné stejný přístup využít u tvorby opravných položek, viz Březinová (2000).

procento celkově nedobytných pohledávek za účetní období. Tuto skutečnost si můžeme přiblížit na následujícím příkladu:

Tab. 1: Vytváření opravné položky na pohledávky po lhůtě splatnosti

Stáří pohledávek	Do 60 dnů	Přes 90 dnů	Přes 120 dnů	Celkem
Pohledávky	16 000 000	5 400 000	1 800 000	23 200 000
Faktor nedobytnosti	6 %	20 %	74 %	14,5 %
Opravná položka	960 000	1 080 000	1 332 000	3 372 000

1.1 Opravná položka a promlčecí doba

Z logiky věci plyne, že pohledávka, než dojde k jejímu promlčení a bude oslabeno právo se úspěšně domáhat jejího plnění, by měla být korigována 100% opravnou položkou. Jestliže chceme vzít v úvahu promlčení pohledávky, je nezbytné pohledávku podrobněji analyzovat a zkoumat, z jakého titulu vznikla. V současnosti je nutno rozlišit pohledávky především podle toho, zda vznikly z titulu smluv podle občanského zákoníku nebo podle obchodního zákoníku. Pohledávky vzniklé podle občanského práva mají obecně promlčecí lhůtu tříletou, avšak existují i paragrafy krátcí tuto lhůtu (§ 106 u náhrady škody stanoví základní lhůtu u promlčení na 2 roky, § 107 u bezdůvodného obohacení též na 2 roky a § 108 uvádí, že práva z přepravy se promlčují za 1 rok). Obchodní zákoník stanoví základní promlčecí lhůtu na 4 roky. Dále mohou vznikat pohledávky z pracovně-právních vztahů, kde se promlčecí lhůta posuzuje podle občanského zákoníku, zákon šekový a směnečný stanoví promlčecí dobu na 3 roky, ale např. z titulu šeků je promlčecí lhůta 6 měsíců atd. Jednodušší by mohla být situace počínaje rokem 2013, kdy by měl nabýt účinnosti nový občanský zákoník a zákon o obchodních korporacích – promlčecí lhůtu by upravoval pouze občanský zákoník v dnešních intencích. Důsledkem bude skončení čtyřleté promlčecí lhůty a její sjednocení na základních třech letech. Dojde tedy ke zkrácení doby, kdy se lze účinně domáhat pohledávky u soudu.

Pokud věřitel uzná pohledávku, a tím prodlouží promlčecí lhůtu, avizuje věřiteli, že pohledávku akceptuje, nezvětšuje však příliš jistotu jejího plnění. Věřitel by neměl, nemá-li další ujištění o vůli zaplatit, rušit opravnou položku.

1.2 Opravná položka nebo rezerva

České účetní předpisy řeší vyjádření nedobytnosti pohledávek formou opravných položek. Používají tedy nástroj, který zobrazuje dočasné snížení hodnoty majetku. Toto snížení majetku se projeví vyjádřením příslušného nákladu (snížení zisku) a korekcí brutto hodnoty pohledávky na netto hodnotu v rozvaze. V rozvaze ve sloupci netto je tak uvedena pohledávka nenadhodnocená, odpovídající pravděpodobnosti získání peněžních prostředků. Zisk je zmenšen o výši rizika nedobytnosti pohledávky.

Podle Mládka (1998) mají rezervy dle US GAAP odlišné pojetí. Nepovažují se za pasivní účty, ale za kontraaktivní účty. Vykazují se pod řádkou, kterou upravují, k níž se vážou, a to jako záporná čísla. Tvorbu rezervy na nedobytné pohledávky vyžaduje US GAAP u každé společnosti, která prodává zboží, výrobky nebo služby na fakturu. Tato rezerva se objeví v rozvaze jako samostatná řádka, pokud je podstatná. Jinak se odečte od pohledávky a v rozvaze se vykáže pohledávka v netto hodnotě. Při vytváření rezervy na nedobytné pohledávky se vychází, jak již bylo zmíněno, z faktoru nedobytnosti. Rezerva se tvoří na vrub

ztráty, snižuje se v případě odpisu nedobytné pohledávky, tzn., zúčtuje se příslušná pohledávka na vrub rezervy. Toto pojetí rezerv znamená shodnou vypovídací schopnost rozvahy, jako je tomu v případě vyjádření opravných položek v českém účetnictví.

2 Daňové opravné položky

Daňové předpisy neakceptují opatrné chování účetních jednotek v plném rozsahu. Stát nemůže platební morálku mezi obchodními partnery řešit na úkor státního rozpočtu. Činí tak ve velmi omezeném rozsahu a především tehdy, když věřitel o své pohledávky vede s dlužníkem soudní, rozhodčí či správní řízení.

Systém daňových opravných položek se za uplynulá léta stabilizoval, průběžně se odstraňuje většina nejasností při aplikacích § 8, 8a, 8b a 8c zákona o rezervách. Komplikace zůstala v případě tvorby opravné položky k pohledávkám za dlužníky v insolvenčním řízení.

2.1 Pohledávky za dlužníky v insolvenčním řízení

Na vrub daňově účinných nákladů mohou poplatníci daně z příjmů vytvořit opravné položky k pohledávkám za dlužníky v insolvenčním řízení, jestliže vedou účetnictví, a to do výše rozvahové hodnoty nepromlčených pohledávek přihlášených u soudu od zahájení insolventního řízení do konce lhůty stanovené v rozhodnutí soudu o úpadku nebo do konce lhůty podle insolvenčního zákona, pokud spojí soud s rozhodnutím o úpadku rozhodnutí o povolení oddlužení, a to v období, za které se podává daňové přiznání a v němž byly přihlášeny.

Insolvenční řízení se zahajuje dnem, kdy tento návrh dojde věcně příslušnému soudu, jenž do dvou hodin po obdržení insolventního návrhu zahájení insolventního řízení oznámí vyhláškou. Jakmile je osvědčením nebo dokazováním zjištěno, že je dlužník v úpadku nebo že mu úpadek hrozí, vydá insolvenční soud rozhodnutí o úpadku. Toto rozhodnutí musí obsahovat také výzvu, aby věřitelé, kteří dosud nepřihlásili své pohledávky, tak učinili ve stanovené lhůtě. Součástí výzvy také musí být poučení o následcích zmeškání lhůty. Zmeškání je fatální, neboť k nevčas přihlášeným pohledávkám se nepřihlíží. Soud musí určit lhůtu pro přihlášení pohledávek v rozmezí od 30 dnů do 2 měsíců, v případě spojení rozhodnutí o úpadku s rozhodnutím o povolení oddlužení činí lhůta k přihlášení pohledávek 30 dnů. Celková lhůta pro přihlášení pohledávek se tedy skládá ze dvou úseků, z období mezi zahájením insolvenčního řízení a vydáním rozhodnutí o úpadku, a z období stanoveného v rozhodnutí o úpadku.

Pokud byla povolena příjmemnější cesta řešení insolvenčního řízení, tj. reorganizace, namísto přihlášky pohledávky postačí, že dlužník věřitelovu pohledávku správně uvedl v seznamu svých závazků. Je tedy na věřiteli, aby si tuto skutečnost ověřil.

Paragraf 8 zákona o rezervách zakazuje tvořit opravné položky na vrub daňových nákladů k pohledávkám, o kterých nebylo při jejich vzniku účtováno ve výnosech a takto vzniklý příjem nebyl podle zákona o daních z příjmů příjmem osvobozeným od daně z příjmů nebo zahrnovaným do základu daně z příjmů nebo nezahrnovaným do samostatného základu daně z příjmů anebo základu daně pro zvláštní sazbu daně. Dále nelze vytvářet daňově účinné opravné položky k pohledávkám za dlužníky v insolvenčním řízení z titulu cenných papírů a ostatních investičních nástrojů, úvěrů, půjček, ručení, záloh, plnění ve prospěch vlastního kapitálu, úhrady ztráty společnosti, smluvních pokut a úroků z prodlení, poplatků z prodlení,

penále a jiných sankcí ze závazkových vztahů, k pohledávkám nabytým bezúplatně a k souboru pohledávek.

Zákon o rezervách v § 8 odst. 2 stanoví postup při zrušení opravných položek. Ty mají být zrušeny v návaznosti na **výsledky insolvenčního řízení**. Insolvenční řízení je složitý proces, při kterém mohou nastávat zásadní zvraty, anebo dojde k ukončení nastoleného řešení. Jestliže bylo ukončeno insolvenční řízení, aniž byl vyřešen úpadek způsobu uvedenými v insolvenčním zákoně (konkurs, reorganizace, oddlužení, zvláštní způsoby řešení úpadku), tj. nebyl prohlášen úpadek, byl zrušen konkurs, pak je nezbytné zrušit daňovou opravnou položku.

Pokud bylo ukončeno insolvenční řízení a věřitel obdržel část své pohledávky, musí postupovat podle toho, jaký způsob řešení úpadku probíhal. Jestliže byla ukončena reorganizace, věřitel měl možnost získat celou pohledávku nebo její část v závislosti na opatření zvoleném pro řešení reorganizačního plánu. Při restrukturalizaci pohledávek se část dluhu dlužníka včetně jejich příslušenství promítá. Prominutá pohledávka, resp. její část zaniká. Po skončení reorganizace tedy následuje účetní a daňové řešení. Splacená pohledávka (její část) je zúčtována proti přijetí peněžních prostředků. Neuhrazená pohledávka (její část) se na základě výsledku insolvenčního řízení odepíše. Předtím je samozřejmě nutné zrušit opravnou položku. Odpis pohledávky umožňuje ustanovení § 24 odst. 2 písm. y) bod 2 zákona o daních z příjmů.

V případě konkursu neuhrazená pohledávka (část pohledávky) nezaniká. Daňové předpisy umožňují podle stejného ustanovení zákona o daních z příjmů pohledávku odepsat. Odepsat lze i pohledávku, která byla řádně přihlášená do insolvenčního řízení, byla vytvořená opravná položka v souladu s § 8 zákona o rezervách, pohledávka měla být uspokojena z majetkové podstaty, soud však zrušil konkurs pro nedostatek majetku dlužníka.

Při odpisu pohledávky vzniká otázka, **kdy** lze tuto skutečnost provést. V praxi se jedná o dlouhodobý proces, který se může komplikovat i tím, že nejprve mohl být úpadek řešen reorganizací, protože však nebyl řádně plněn reorganizační plán, soud rozhodl o přeměně reorganizace na konkurs a insolvenční řízení pokračuje. Ustanovení § 24 odst. 2 písm. y) bod 2 zákona o daních z příjmů požaduje pro akceptování daňového nákladu, aby se jednalo při odpisu o pohledávku za dlužníkem, který je v úpadku nebo jemuž úpadek hrozí, na základě **výsledků** insolvenčního řízení. Je tedy potřeba čekat na konec insolvenčního řízení? Co když je plněno postupně při plnění reorganizačního plánu, poté dojde ke změně na konkurs? Je výsledkem pro každého jednotlivého věřitele přijetí platby nebo musí čekat na samotný konec insolvenčního řízení?

Přikláníme se k názoru, že plnění dle reorganizačního plánu lze označit za výsledek insolvenčního řízení. Bude-li plněno dlužníkem postupně, výsledky insolvenčního řízení se projevují postupně, a tudíž je možné v návaznosti na ně postupně odepsat závazky, resp. u věřitele pohledávky. Čekání na celé ukončení procesu reorganizace se jeví z pohledu věřitele jako nadbytečné, neboť on již má k dispozici výsledek insolvenčního řízení, který se ho týká. Ovšem na druhé straně je tady možnost, že reorganizační plán jako celek nebude splněn a soud prohlásí přeměnu reorganizace v konkurs.

V případě konkursu může proběhnout částečný rozvrh, mohou být uskutečněna plnění zajištěným věřitelům s promítnutím do konečného rozvrhu. Toto průběžné plnění však není konečným výsledkem konkursu, je potřeba vyčkat na schválení konečné zprávy, na rozvrhové usnesení a na definitivní provedení rozvrhu podle tohoto rozvrhového usnesení. To je výsledkem konkursu. Poté teprve lze odepsat pohledávku/závazek.

Zákon o rezervách nařizuje zrušit opravné položky také v případě, že pohledávku účinně popřel insolvenční správce, věřitel nebo dlužník, pokud insolvenční zákon těmto osobám přiznává právo popřít pohledávku. Byla-li popřena pohledávka, vzniká otázka, zda lze vytvářet daňově účinnou opravnou položku podle § 8a zákona o rezervách. Jestliže byla v insolvenčním řízení (soudní proces) popřena pohledávka, je velmi problematické, aby poplatník splnil podmínku, že bylo ohledně pohledávky zahájeno rozhodčí, soudní nebo správní řízení, jehož se poplatník daně z příjmů řádně účastní.

Ustanovení § 8 odst. 3 zákona o rezervách upravuje situaci, kdy pominou důvody pro existenci opravné položky vytvořené podle § 8 nebo důvody pominou na základě rozhodnutí poplatníka. V takovém případě je možné snížit vytvořenou opravnou položku na úroveň, která by mohla být vytvořena podle ustanovení § 8a zákona o rezervách. Citovaný odstavec 3 v § 8 uvádí, že poplatník pak pokračuje v tvorbě opravné položky podle § 8a.

Závěr

Přestože se používají opravné položky jako korekce historické hodnoty pohledávek již od roku 1993, vznikají v praxi stále otázky, jak správně přistoupit k vyčíslení jejich objemu. Jednotný návod asi nelze dát, vždy bude nutné posoudit konkrétní situaci, snažit se s obchodním partnerem, pokud komunikuje, dojít k dohodě o plnění platby. Pokud na takovou činnost subjekt sám nestačí, má i možnost využít odbornou firmu (faktoringové a forfaitingové společnosti), neboť soustavná péče o pohledávky má významný vliv na finanční zdraví podniku.

Při vyčíslení výše účetní opravné položky, pokud je tak činěno individuálně, podle jednotlivých pohledávek, je vhodné analyzovat konkrétní situaci a na základě ní odhadnout výši opravné položky. V případě větších objemů pohledávek je takový přístup v podstatě nemožný, a pak lze doporučit propočty pomocí faktoru nedobytnosti.

Hlavní zásadou však vždy musí být akceptování principu opatrnosti, což je povinností každé účetní jednotky bez ohledu na skutečnost, zda její účetní závěrka podléhá povinnému auditu či nikoliv. Bez opravných položek by účetní jednotka nadhodnocovala svoje aktiva, nadhodnocovala by i své zisky a mohlo by tak dojít k jejich neoprávněnému rozdělování.

Tvorba daňových opravných položek je průběžně korigována v zákoně o rezervách. Z pozastavení se nad opravnou položkou k pohledávkám za dlužníky v insolvenčním řízení není jednoznačné, kdy lze zrušit opravnou položku, resp. kdy lze odepsat neuspokojenou pohledávku, příp. její část. Rozhodnutí je vázáno v § 8 odst. 2 zákona o rezervách na termín „v návaznosti na výsledky insolvenčního řízení“, přičemž pro odpis pohledávky uvádí § 24 odst. 2 písm. y) bod 2 zákona o daních z příjmů též „na základě výsledků insolvenčního řízení“. Jsme názoru, že v případě reorganizace jsou výsledky insolvenčního řízení postupné, tak jak to umožňuje reorganizační plán, v případě konkursu jsou výsledky insolvenčního řízení dány definitivním rozvrhem.

Literatura

- [1] Březinová, H. (2000): *Účetní závěrka v mezinárodním rámci*, Praha, Česká zemědělská univerzita v Praze, 2000
- [2] Mládek, R. (1998): *Světové účetnictví*, Praha, Linde, 1998

Zásada opatrnosti v případě pohledávek

Hana Březinová – Pavel Štohl

ABSTRAKT

Pohledávky jsou aktivem podniku, které mu mnohdy může přinést významné problémy, a to zejména, pokud výše této aktivní položky roste. Proto je nezbytné o pohledávky soustavně pečovat a aplikovat zásadu opatrnosti. Na rozdíl od US GAAP se u nás používají opravné položky. Jako inspiraci pro stanovení výše opravných položek lze využít faktor nedobytnosti. Při stanovení výše opravné položky se bere zřetel na promlčení pohledávky. Opravné položky mají vliv nejen na účetní výsledek hospodaření. Jsou i významným nástrojem fiskální politiky. Správná aplikace ustanovení daňových předpisů může zásadně ovlivnit výši daně z příjmů daného subjektu.

Klíčová slova: Pohledávky; Opravné položky; Zásada opatrnosti;

Conservative Accounting of Receivables

ABSTRACT

Receivables are company's assets that can cause substantial problems, especially when these assets are rising. Therefore it is necessary to look after receivables continually and to apply the principle of conservative accounting. Unlike US GAAP, adjustments are used in the Czech Republic. As an inspiration for setting the level of adjustments the factor of bad debts can be used. At setting the level of adjustments, limitation of the receivable is taken into account. Adjustments not only influence the bottom line, they also are a very important fiscal policy tool. Correct application of tax regulations can radically influence the income tax level of a particular subject.

Key words: Receivables; Adjustments; Conservative Accounting.

JEL classification: M41.